

УДК 37.034

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ У ВИХОВАННІ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

О.В.Столяренко

Анотація. У статті розглядається соціокультурний підхід у гуманістичному вихованні, який визначає стратегію формування толерантних міжособистісних взаємин молоді на базі толерантності, гуманістичних, загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: толерантність, соціокультурний аспект, міжкультурні контакти, толерантні міжособистісні взаємини, гуманістичне виховання, міжособистісна толерантна взаємодія,

Аннотация. В статье рассматривается социокультурный подход в гуманистическом воспитании, определяющий общую стратегию формирования толерантных межличностных взаимоотношений молодых людей на основе толерантности, гуманистических, общечеловеческих ценностей.

Ключевые слова: толерантность, социокультурный аспект, межкультурные контакты, толерантные межличностные взаимоотношения, гуманистическое воспитание, межличностное толерантное взаимодействие.

Summary. The article deals with the socio-cultural approach, which defines the strategy of youth's interpersonal relationships development based on the principles of tolerance education, humanistic and universal values.

Keywords: tolerance, socio-cultural aspect, intercultural contacts, tolerant interpersonal relationships, humanistic education, interpersonal tolerant interaction.

Постановка проблеми. Дослідження соціокультурного аспекту в гуманістичному вихованні студентської молоді зумовлене демократичними та інтеграційними процесами. Останніми роками значно підвищуються вимоги щодо якості підготовки та рівня вихованості майбутніх фахівців, особливо до студентської молоді, яка завдяки Болонській угоді має можливість розвивати власну мобільність, розширювати міжкультурні контакти й комунікації, міжнародні зв'язки й стосунки. У зв'язку з тим, що у вищих навчальних закладах за контрактом здобувають освіту громадяни, вихідці із країн Африки, Азії, Латинської Америки, майбутні спеціалісти стикаються з труднощами в процесі спілкування з ними, не володіють навиками міжособистісної толерантної взаємодії. Тому особливого значення набуває виховання толерантності й інших гуманістичних цінностей. У багатьох студентів дещо знижена увага до політичного життя країни, їх менше хвилюють філософські та моральні проблеми. Для молодих людей характерні прагматичні інтереси, індивідуалістичні та егоїстичні настрої, а також прояви агресивності, зневаги стосовно тих, хто відрізняється ходом своїх думок, дотриманням інших звичаїв і традицій. Студенти мають поверхові уявлення про таку особистісну рису, як товариськість, їм важко вступити в діалог з малознайомою людиною, під час міжособистісної взаємодії вони націлені на предмет спілкування, а не на особистість співрозмовника. Студентам властиві аергічність (вужкість кола спілкування, відсутність бажання контактувати з іншими людьми, прагнення займатися своїми справами, заглиблюватися у віртуальний світ комп'ютерних мереж); предметність спілкування, незалежність від групової думки, зорієнтованість тільки на себе, конфліктність. Висловлені міркування доводять, що виховання толерантності в студентській молоді є невідкладним завданням педагогічної теорії і практики.

Аналіз останніх наукових досліджень з даної проблематики. Моральне становлення особистості, підготовка до активної, творчої професійної діяльності, виховання толерантності в людських стосунках є важливим завданням Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Указу Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти України». Напрямами державної політики в галузі виховання студентської молоді стали принципи гуманістичної педагогіки, сформульовані в Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції національного виховання, дослідженнях НАПН України (І.Бех, С.Гончаренко, В.Кремень, О.Сухомлинська). Закладена в них методологія виховання надає пріоритету різнобічно розвиненій особистості, її життєвому й професійному самовизначенню, самореалізації, життєтворчості відповідно до гуманістичних і національних цінностей. Це актуалізує гуманістичні аспекти вузівської підготовки майбутнього фахівця в контексті оптимальної самореалізації його морально-особистісного потенціалу, виховання толерантності. Адже від рівня сформованості цієї якості залежить результативність їхньої подальшої професійної діяльності, що вплине на ефективність розвитку тієї чи іншої виробничої сфери, економіки загалом.

Виховна робота у вищому навчальному закладі створює для молодого спеціаліста додатковий резерв особистісного самотворення: він повинен оволодіти навиками професійної взаємодії із суб'єктами виробничого процесу, із членами соціуму загалом, на основі послідовної й глибоко усвідомленої толерантності. Толерантність як складне інтегративне утворення науковці розглядають у загальній стратегії розвитку особистості (І.Бех, О.Асмолов, С.Бондирева, М.Ліпман, Д.Колесов, О.Клепцова, О.Кононко, В.Маралов, К.Роджерс, В.Сітаров, У.Солдатова, Л.Шайгерова). Орієнтири морального виховання молоді в цьому напрямку запропонували класики педагогічної думки (Я.Коменський, Я.Корчак, А.Макаренко, М.Монтессорі, В.Сухомлинський, К.Ушинський, С.Френе, Р.Штайнер). Про те, що до означеної проблеми інтерес значно підвищився, свідчать результати низки психолого-педагогічних досліджень, захищених в Україні лише за останнє десятиліття кандидатських дисертацій (М.Андрєєв, Л.Бернадська, О.Волошина, О.Грива, А.Гусєв, О.Зарівна, Е.Койкова, І.Кушніренко, О.Орловська, Ю.Попик).

Метою статті є доведення того, що соціокультурний аспект у підготовці майбутнього фахівця виступає стратегічним орієнтиром формування в молодій людини навиків толерантної міжособистісної взаємодії, комунікативних здібностей на основі принципів гуманізму.

Виклад основного матеріалу. У процесі теоретичного обґрунтування проблеми виховання толерантності студентської молоді ми опиралися на концептуально-методологічні засади досліджуваної проблеми, розроблені провідними українськими ученими: людиноцентризм в освіті В.Кременя як напрям розвитку духовності нації; соціокультурні домінанти, які, на думку О.Сухомлинської, визначають тип соціальності, що залежить від рівня техніко-економічного розвитку; соціально-класову стратифікацію суспільства; етнонаціональну диференціацію; багатоманітність світоглядних орієнтацій, детермінованих релігійними, ідейними, філософськими, науковими установками; антропологічний

підхід, що набуває дедалі ширшої популярності й застосовується, на думку М.Богуславського, у розрізі розвитку педагогічної думки в контексті вивчення людини як особистості; концепція становлення особистості в системі «індивід – суспільство» В.Муляра; інваріанти ціннісного ставлення до людини І. Беха; філософська концепція «педагогіки добра» І.Зязюна.

Що стосується соціокультурного аспекту, то кожна історична епоха пропонувала своє бачення феномену толерантності, проте широкого визнання та усвідомлення він набув наприкінці 90-х років ХХ ст., що характеризується кардинальною зміною як свідомості, так і укладу життя. Окремі аспекти цього явища досліджуються і в наш час. Загальнонаукові й медичні особливості толерантності у своїх дисертаціях висвітлювали С.Варгатий (2005), А.Гусев (2009), М.Кирилук (2005), Т.Филипчук (2007). Суспільно-політичні питання, пов'язані з формуванням толерантності, вивчали І.Кушніренко (2008), О.Тарасішина (2008), М.Соколов (2007), Лі Же (2010), В.Логвинчук (2007). Підходи до виховання толерантності у молодих людей, студентів різних спеціальностей у нових соціокультурних умовах відображені в дисертаціях Т.Білоус (2004), О.Гриви (2008), О.Зарівної (2008), Ю.Попика (2008), Ю.Тодорцевої (2005). Про важливість комунікативної толерантності для педагогів стверджують у своїх дисертаціях М.Андрєєв (2010), А.Скок (2007).

Аналіз зарубіжних і вітчизняних досліджень дає підстави дійти висновку про неможливість представити однозначну дефініцію толерантності. У сучасному психолого-педагогічному дискурсі є різні підходи до пояснення змісту цієї якості: гуманістичний, діалогічний, особистісно зорієнтований. З гуманістичного погляду толерантність – це цінність, активна життєва позиція особистості, яка з повагою ставиться до поглядів людей іншого культурного, національного, релігійного або соціального середовища [2]. Поряд з усвідомленням впливу на поведінку зовнішніх умов чи факторів і внутрішніх характеристик важливою є усвідомлена активність людини, її самовизначення в конкретній життєвій ситуації. У нашому розумінні «толерантність студентів вищих навчальних закладів» це складна багаторівнева та багатокомпонентна якість, сутність якої полягає в ціннісно-усвідомленій психічній інтра- та інтерактивності, що виявляється в рефлексивності студентів (здатності до усвідомленого розуміння власної особистості й поваги до неї) і їхньої соціальної перцепції (визнанні, розумінні та прийнятті іншої людини), і можлива лише за умови здатності до емоційної чуйності (емпатії), самоконтролю та емоційної стійкості як запоруки продуктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці й конструктивного діалогу; виступає невід'ємною складовою майбутньої професійної діяльності й активної життєвої позиції. Методологічну основу толерантності в даному контексті становлять ідеї гуманістичної та екзистенційної психології М.Бубера, Л.Бінсвангера, Дж.Бьюджентала, А.Маслоу, Г.Олпорта, К.Роджерса, В.Франкла, засновників психології прощення Р.Аль-Мабука, Р.Енрайта, М.Сантоса, психології та педагогіки ненасильства В.Маралова та В.Сітарова.

Людина живе у суспільстві, поряд із нею перебувають інші люди. Нерідко виникають ситуації, коли одна свобода часто вимагає реалізації лише через підкорення іншій, одна воля суперечить іншій. Тому людство винайшло й сформулювало відповідні регулятивні механізми. Одним з найбільш ефективних є моральні норми, толерантність – одна з них. Мораль допомагає людині обрати варіант вибору духовних цінностей і відповідної поведінки саме тому, що вона спирається на совість – моральне почуття, в якому виявляється самооцінка особою відповідності її дій прийнятим у суспільстві й перетвореним у переконання нормам моральності. Поступаючись совістю, людина втрачає людяність, особистість, суспільну значущість. Совість репрезентує всі почуття людини, вона – їхній «голос». «Муки совісті» повертають особистість до людяності, толерантності, зумовлюють відвернення помилкового вибору. І все ж навіть совісності іноді не вистачає для правильності вибору сенсожиттєвих цінностей. Ж.-П.Сартр описує ситуацію вибору, коли юнак, з одного боку, має йти захищати батьківщину від ворогів, а разом з тим – піклуватись про стареньку, немичну матір, яка без його допомоги помре. Ж.-П.Сартр говорить, що кожен з варіантів має право на існування як такий, що здійснюється по-совісті. Але ж, коли ми обираємо один, як бути з іншим? Отже, совісті буває недостатньо. Потрібний життєвий досвід, народна мудрість, високий рівень розуму, зрештою, рішучість, воля і багато чого іншого. Як пише В. Бакштановський, у конфліктній ситуації можуть вистояти, перемогти лише моральна мудрість, поєднання совісті й розуму, єдність вимог моральної та соціальної доцільності [1, с.15]. Саме тому толерантне виховання спрямоване на формування людяності, совісності, моральної та гуманістичної спрямованості думки, є одним з найфундаментальніших чинників, що детермінує свободу вибору духовних цінностей, підказує людині відповідний варіант, зумовлює правильність вільних виборів різних людей в єдиному соціокультурному середовищі. Особистість, її внутрішній світ та самосвідомість не існують і не можуть існувати поза конкретною системою суспільних відносин, способу життя, ситуації, збігу обставин, в сукупності суперечливого плетива яких людина здійснює той чи інший вибір. Людина – продукт

суспільного історичного розвитку і його суб'єкт. Тому теоретичну модель гуманістичного суспільства ми уявляємо як таку, в центрі якої знаходиться людина. Цей висновок лишається незаперечним незалежно від теоретичних побутових та ідеологічних домінант суспільного розвитку. Усілякі інші засади теоретичної моделі суспільства (в центрі суспільного життя можна поставити Бога, державу, клас, абсолютну ідею) приречені. Звідси – актуальність толерантного, ціннісного ставлення до людини, яка, як і ти, заслуговує на повагу.

У процесі дослідницької роботи нами були визначені *педагогічні умови* виховання толерантності в студентів вищих навчальних закладів, які передбачають організацію суб'єкт-суб'єктної особистісно зорієнтованої міжособистісної взаємодії і створення в академічних групах атмосфери колективного співробітництва та довіри; оптимізацію взаємин за рахунок розвитку у вихованців здатності до розуміння і прийняття власної особистості (рефлексивності) та стійкості до зовнішніх негативних впливів (емоційної стабільності); активізацію зусиль, спрямованих на розвиток здатності студентів до прийняття іншої людини, емпатії та асертивності. Дієвими факторами, важелями досягнення окресленої мети є сукупність спеціальних організаційних заходів, що в нашому дослідженні передбачають застосування розробленої методики й такої форми виховної роботи, як семінар-тренінг «Потік соціальних умінь міжособистісної толерантної взаємодії», що включає традиційні та інноваційні інтерактивні методи виховання (дискусія, серендипіті, рольові та ділові ігри (моделювання), діалогова взаємодія, аналіз ситуацій морального вибору, соціодрама), з допомогою яких ми досягли підвищення рівня готовності до толерантної міжособистісної взаємодії студентів вищих навчальних закладів. Це знайшло свій вияв у кращому розумінні різних аспектів і сутності феномену толерантності, оволодіння усіма групами вмінь, що впливають із структури міжособистісної толерантності.

Висновки. Найбільшим надбанням наукового пошуку було те, що нами було уточнено й обгрунтовано ключове поняття «толерантність студентів вищих навчальних закладів» як ціннісно-усвідомлена психічна інтра- та інтерактивність, що виявляється в рефлексивності студентів (здатності до усвідомленого розуміння власної особистості, поваги до неї), їхній соціальній перцепції (визнанні, розумінні та прийнятті іншої людини); і можлива лише за умови здатності до емоційної чуйності (емпатії), самоконтролю та емоційної стійкості як запоруки продуктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці й конструктивного діалогу; і виступає невід'ємним атрибутом майбутньої професійної діяльності й активної життєвої позиції. Ми розвинули ідеї, які стосуються розробки ефективної моделі виховання толерантності студентів вищих навчальних закладів. Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні й упровадженні авторської методики виховання толерантності в студентів вищих навчальних закладів на основі алгоритмізації відпрацювання кожного вміння, визначеного програмою запропонованого нами семінару-тренінгу «Потік соціальних умінь толерантної взаємодії» [3].

Література

1. Бакштановский В. Моральный выбор личности: альтернатива и решения / В. Бакштановский. – М. : Мысль, 1983. – 236 с.
2. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта [Текст] : соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти / Г. О. Балл ; АПН України, Інститут психології ім. Г. С. Костюка, Рівненський міськвиконком. Відділ освіти, Рівненська науково-практична лабораторія гуманізації навчання. – Рівне : Ліста-М, 2003. – 128 с.
3. Столяренко О. В. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді: навчально-методичний посібник / О. В. Столяренко, О. В. Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 248 с.